

utfordrende over for læseren. Det er det kun Marianne Stidsen, der på denne måde egentlig vover pelsen med et direkte indlæg i nutidens feminisme- og kønsdebat. Jeg savner med andre ord, at redaktørerne havde trykket bidragsyderne lidt mere på maven i forhold til 2000-tallets spørgsmål, som jeg tror de kunne have haft meget mere at sige til.

Uagtet disse indvendinger, som naturligvis knytter sig til en smagssag, er der tale om en vellykket antologi, som kan læses med stor fornøjelse af enhver med interesse i 1700-tallet og oplysningen. Bogens kapitler er skrevet med en stor og smittende kærlighed til epoken. Ole Akhøjs billeder er en fin og velvalgt finesse, der giver bogen et flot æstetisk udtryk og sammenhæng. Det eneste kapitel der falder ud, eller bryder flowet om man vil, er egentlig Jonathan Israels *tour de force* gennem nordisk historie, som jeg synes enten skulle have været udeladt for i stedet at lade bogen være en ren nordisk præstation eller i det mindste skulle have været oversat. Alt i alt kan *Det lange lys – 2000-tals spørgsmål, 1700-tals svar* klart anbefales til alle 1700-talsinteresserede, og jeg håber, at antologien kan inspirere flere lignende bogprojekter i de nordiske selskaber for 1700-talsstudier.

Eva Krause Jørgensen

Knut Dørum & Helje Kringlebotn Sødal (red.), *Hans Nielsen Hauge: fra samfunnsfiende til ikon* (Oslo: Cappelen Damm, 2017). 248 s.

Om Hans Nielsen Hauge (1771–1824) er det, som denne antologien slår fast, skrive svært mykje. Som lekmannspredikant fekk han stor oppslutting blant norske bønder på slutten av 1700-talet og byrjinga på 1800-talet, og utfordra med det for alvor presteskabet sitt forkynningsmonopol. I eit omfattande forfattarskap gjekk han då òg til åtak på det

han meinte var skinnheilage prestar. Teologisk var han konservativ, som gjorde rasjonalistane harme, men òg meir nyskapande handlingar, som bruk av kvinnelege predikantar, utfordra kyrkja. Samtidig dreiv Hauge ei omfattande, vellukka handelsverksemd, som gav rørsle han skapte, haugianarane, eit stødig grunnlag for eit langt liv. Til slutt vart Hauge sjølv kasta i fengsel for brot på konventikkelplakaten, lova mot å halda vekkingsmøte, men etter 1814 vart han huska som ein av dei som gjekk føre for det nye Noreg.

Den sjølv lærde omreisande norske forkynnaren har dermed vore emne for ei rad vitenskaplege studiar, men òg populære framstillingar, heilt opp til no. Slik sett er det utfordrande å gje eit større bidrag til Hauge-forskninga med ei artikkelsamling på knappe 250 sider, men *Hans Nielsen Hauge: fra samfunnsfiende til ikon* lukkast likevel å bringa nye vinklingar til torgs, og samtidig visa ei viss breidde i framstillinga. Hovudtemaet for boka er då òg ifølgje redaktørane Dørum og Sødal «kontrastene i det Hauge og haugianismen representerte på ulike samfunnsområder». Her dekkast tema som kjønnsroller, utvandring, politikk, litteraturhistorie og moderne resepsjon, i tillegg til dei meir opplagte: rørslebygging og religionshistorie.

Hauge si rolle i norsk religionshistorie er stødig framsett av Arne Bugge Amundsen. Pietismen og ved den Pontoppidans katekismeforklaring blir sett som den definerande bakgrunnen for Hauge, og Amundsen viser til korleis han både «var veldig tradisjonell, og [...] ønsket [...] å framstå som tradisjonell» (s.60). Når han likevel hamna i strid med autoritetane, var det grunna si utfordrande stilting som lekmann. Dessutan var Hauge indirekte påverka av herrnhutismen gjennom den lokale soknepresten, meiner Amundsen, utan at det blir vist nærmare korleis dette kom til uttrykk.

Den religionshistoriske vinkelen er meir utydeleg i det innleiande kapittelet. Nærmast

som ei attgjeving av Hauges eigen posisjonering, slår Sødal og Dørum her fast at Hauge gjekk inn i ei «ortodoks-pietistisk kristendomsforståelse» (s. 12). Avvika frå dei ulike teologiske retningane kjem dermed heller i bakgrunnen, og Hauge blir ein meir samlande forkynnar, «forankret i kirkens gamle tro» (s. 21). Likeins blir det slik mindre tydeleg korleis Hauges vidtgåande syn på det allmenne prestedømet hadde ein kritisk brodd mot kyrkjemakta, slik ho var etablert i ortodoksien, ein kritikk han arva frå pietismen. Fasthaldinga på at han berre stod for eit opphavelig bibelsk syn, var eit høveleg forsvar for det utfordrande ved bodskapen sin. Vektlegginga av gode gjerningar braut derimot klart med hevdvunnen statleg pietisme, og er eit punkt der Hauge heller nærma seg ein rasjonalistisk bodskap.

Hauge blir slik tillagt ei meir konvensjonell religiøs form enn det nok er rom for. At Hauge blir gjort «kirkelig patent» har nett vore eit avgjerande trekk ved Hauge-forskninga, skriv Pål Repstad i sitt bidrag om «Hauge-bilder»: «[B]ildet av Hauge som traust konfesjonell lutheraner» har likevel vorte rokka ved i seinare forskning, peiker Repstad på, og er slik med på å få fram denne bodskapen (s. 227). Hovudemnet i artikkelen er likevel den moderne bruken av Hauge i fag som økonomi og leining – ein heller ukritisk bruk, ifølgje Repstad. Haugebiletta har fått leva mykje sitt eiga liv, og er «i liten grad underkastet vitenskapelig problematisering» (s. 233). Dessverre følgjer Repstad i liten grad sjølv opp dette, og artikkelen ender opp som ein noko usamanhengande nærstudie av Hauge-referansar i allmenta.

Meir ordna er då Helje Kringlebotn Sødals artikkel «Et nasjonalt og religiøst ikon», som òg tek føre seg den symbolske Hauge og resepsjonen av minnedanninga kring han. Framstillingane av Hauge har hatt ei sterk identitetsskapande rolle, meiner Sødal, både for lekmannsrørsla og den norske nasjonen. Her kjem altså boktittelen si nemning om «ikon» òg til uttrykk, for det er «den sterke, kreative

og seirende Hauge som minnene holder ved like» (s. 206). Underkommunisert har derimot Hauges tilnærming til statskyrkja og kvinnesynet hans (som Sødal meiner er «moderne og radikalt») vorte, altså både ei tradisjonell og ei moderne side ved lekmannsforkynnaren.

Å knyta Hauge både til det tradisjonelle og det moderne er då òg eit sentralt siktemål med antologien, som uttrykt av redaktørane i forordet og til media. Hauge var nok på feil stad for statskyrkja, men levde opplagt på rett tid, kring sjølvstendigjeringa i 1814, for eit slikt perspektiv. Haugianarane verka til langt meir omfattande folkeleg medverking i kyrkjelivet og dei vart viktige i det politiske livet på 1800-talet, om stadig meir som ei konservativ kraft, som Knut Dørum viser i sitt artikkelbidrag. Her ligg då òg klare spenningar i det moderne uttrykket, for slik teologen Hauge heller var mykje reaksjonær mot samtidig rasjonalisme, var haugianarane konserverande sosialt. Deira medverking «som formidlere av modernitet på flere viktige områder» (s. 78) verker då mest å vera økonomisk og teknologisk. «Haugianerne ble trass i sin sterke religiøsitet nettopp forkjempere på noen måter for den moderne rasjonaliteten på 1800-tallet», skriv Dørum (s. 98), men det fanst ikkje noko beinveges motsetning mellom religiøs konservatisme og tekniske nyvinningar på 1700-talet, heller.

Moderniseringa av Hauge er då heller ikkje heilt overtlydande. Uttalt som «et moderne trekk» ved lekmannen var «et angrep på presteskapets forkynnesmonopol» (s. 21), men sjølv om dette var opposisjonelt, var det knappast nytt. Heller var det ein viktig kritikk i den tidlege pietismen, som Hauge førte vidare. Der Sødal i sin artikkel om Hauges forfattarskap meiner skriftet *Daarlighed: Forsøg til en Afhandling om Guds Viisdom* «kan leses som et moderne opplysningsinspirert opprørskrift mot religiøse autoriteter» (s. 38), kan ein like mykje lesa det som ein tradisjonell kritikk. Sameleis var kritikken mot prestar og embetsverk, heller enn myndigheiter og po-

litiske institusjonar, ein konvensjonell måte å retta samfunnskritikk på – direkte kritikk ville ikkje vorte tolerert.

Ein hang til å modernisera kvinnesynet hos Hauge er det òg i redaktørane si innleiing, med utsegna om at «Hauge var [...] dels radikal for sin tid, og dels bundet av samfunnets patriarkalske normer» (s. 22). Her gir Inger Furseth likevel eit slags korrektiv i sitt bidrag om «Kvinnenes plass i haugebevegelsen». For sjølv om Furseth òg meiner det er «et morsomt faktum at Hauge faktisk kritiserte tradisjonelle kjønnsroller i hverdagslivet, og forsøkte seg som moderniseringsagent også på dette området» (s. 136), ender artikkelen opp med å peika på at kvinnene si rolle i haugianarrørsla «spilte en viktig rolle for bevegelsens mobilisering fordi de sikret en vid rekrutteringsbase» (s. 153). I sitt testament gjekk òg Hauge tilbake på kvinnene si rolle som forkynnarar, òg det av strategiske årsaker, for å danna bru til kyrkja. Kvinnene fekk så ei tilbaketrekt rolle i rørsla.

Tankekrossen Hauge, forkynnararen som utfordra kyrkja med eit konservativt budskap, kan slik vanskeleg forståast ut frå ein moderne synsvinkel. Hauge kunne nok nytolka Paulus, men tilsvara kvinnesynet hans det i vår samtid? Her er det snapt å skjera ut element vi kan identifisera oss med, utan at konteksten kjem med på båten. Tvilssamt er det då òg at Hauge oppfatta seg som nokon «moderniseringsagent», heller tala han for likeverd på nestekjærleg grunn og skoda tilbake til teologiske førebilete på 16- og 1700-talet. At han stod på terskelen for det som vi i dag ser på som danninga av det moderne Noreg, vart først synleg seinare. Slik kunne det vera for Thrane-rørsla, som peika framover for sosial kritikk, eit halvt hundreår seinare. Haugianarane viste dessutan seinare liten vilje til politisk og sosial nyskaping. Snarare bidrog Hauge opp til den lågkyrkjelege konservatismen, som framleis i dag har god grobotn.

Hans Nielsen Hauge: fra samfunnsfiende til ikon er ein interessant og lett tilgjengeleg tilnærming til Hauge, den seinare resepsjonen av han og til den rørsla han skapte. Bjørg Selands bidrag er eit godt innblikk i Haugerørsla si ordning og Hagues leiarskap, som ser bak retorikken og får fram brytningane mellom søskenmetaforikk og myndig leiarskap. Øyvind T. Gulliksen gir eit spennande innblikk i korleis utflyttarar til Midtvesten vidareførte og forvalta arven frå Hauge. I eit samfunn utan sterk statskyrkje, utvikla haugianarane ei «synode», eit samfunn bygd opp kring kyrkjemøter, om med ein myndig leiarskap i Elling Eielsen. Haugianarane tilpassa seg det amerikanske samfunnet, men vart òg ei motkraft, særleg når det gjaldt slaveriet. Lesarar av mange fagområde vil slik ha god interesse av denne antologien, anten perspektiva er moderne eller tradisjonelle.

Øystein Lydik Idso Viken

Björk Ingimundardóttir & Gísli Baldur Róbertsson (eds.), *Yfirretturinn á Íslandi: Dómar og skjöl* [The Icelandic High Court: Rulings and Documents], vol. 1, 1690–1710 (Reykjavík: Þjóðskjalasafn and Sögufélag, 2011). 680 pp + xxxii (images).

Már Jónsson (ed.), *Guðs dýrð og sálnanna velferð: Prestastefnudómar Brynjólfs biskups Sveinssonar árin 1639–1674* [For God's Glory and the Welfare of Souls: The Episcopal Orders of Bishop Brynjólfur Sveinsson from Synodal Assemblies 1639–1674], *Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar* 10 (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2005). 513 pp.

Már Jónsson & Skúli S. Ólafsson (eds.), *Í nafni heilagrar guðdómsins þrenningar: Prestastefnudómar Jóns biskups Vídalíns árin 1698–1720* [In the Name of Holy Trinity: The Episcopal Orders of Bishop Jón Vídalín from Synodal Assemb-